

Livia CARUNTU-CARAMAN
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ÎMPRUMUTURI SAU STRĂINISME?

Borrowings or foreignisms

Abstract. Nowadays, the foreign influences on the Romanian Language, especially those from English, have a high frequency due to the development of contemporary society, leaving its mark primarily in the structure of the vocabulary.

In the specialized literature are controversial discussions concerning the inappropriate use of the term „linguistic borrowing”. We also notice the complete inconsistency between that concept and the lexical phenomenon in discussion, due to which we suggest for this notion the term – foreignism.

At the same time we put the problem of the anglicisms’ orthography, considering three ways of taking them: the transcription as it is pronounced, partial writing and transliteration.

Keywords: Foreign influences, vocabulary, borrowing, the donor language, the receiving language, concept, foreignism, anglicism, spelling, orthoepy.

0. S-a constatat că limba nu poate fi percepută în afara societății. Omul, de la începuturile sale pe pământ, anume pentru coabitare, pentru comunicare și cooperare cu semenii săi a plăsmuit-o. Iar ca orice fenomen social, limba se află într-o continuă evoluție, modelare, pentru că și purtătorii ei se află într-o perpetuă mișcare. Unde e omul, acolo e și limba. Cum *omu* (societatea)-i *schimbător* (M. Eminescu), așa e și limba. Își alege haina conform momentului și modului de viață pentru care optează utilizatorii ei.

Și limba română, datorită relațiilor cu lumea din exterior – Franța, Germania, Italia, Anglia etc. – în epoca modernă este supusă unei apropieri perceptibile cu mediul de limbă respectiv. Românii aduc din Apus un mod de gândire și mijloace de exprimare înnoitoare, ce ilustrează progresul tehnico-științific și raporturile interumane avansate pe care le implementează în propriul spațiu, modernizându-l.

În acest context, este o axiomă că un cuvânt denumește o realitate. Supunând această afirmație unui simplu exercițiu de logică, deducem că mai întâi apare realizarea concretă, apoi vine inevitabil necesitatea de o marca. Se caută forma cât mai apropiată pentru numire, care să corespundă, să consune cât mai adecvat (dacă nu chiar întocmai) modelului, materialului, conținutului, mărimii, culorii, menirii și altor caracteristici pe care le poartă noua creație. Cu cât se realizează mai bine această sincronizare,

cu cât mai palpabil atinge coardele sufletului la auzul și la vederea noului obiect, cu atât mai agreabil pare cuvântul și e mai lesne încadrat în comunicare. De aceea devine un foarte însemnat lucru „botezul” inovațiilor. Însuși faptul de denumire se transformă într-o veritabilă invenție, o a doua lucrare remarcabilă după plasmuirea materială propriu-zisă.

Cam în același fel, corespunzător acestui proces de inventariere a neologismelor, se înregistrează și așa-zisele împrumuturi lexicale. Odată apărute realitățile și concomitent denumite (de obicei într-o limbă bogată), ele își fac loc mai întâi în propria arie, apoi, datorită relațiilor economice comerciale și de comunicare, trec frontierele și se răspândesc în lume. Inovațiile sunt acceptate, utilizate în aceste alte graiuri, reluând și numele acestora, pronunțându-le așa cum se rostesc la origine.

În scris, lucrurile devin mai complicate, problema constă în cum să fie transcrise. Așa că unele cuvinte împrumutate, respectând deci pronunția din limba-mamă, se reproduc cu grafia proprie, în conformitate cu regulile limbii care le preia. Altele păstrează parțial unele semne, dar nu toate elementele de origine. Mai există și varianta a treia: limbile care asimilează cuvintele străine le adoptă cum sunt ele în limbile donatoare, transliterându-le.

0.1. Acest fenomen lexical extern de îmbogățire a vocabularului a fost supus în permanență unei investigații consecvente. Cercetătorii științifici l-au numit *împrumut lingvistic*. Nu este cea mai potrivită denumire, întrucât ține de aspectul gnosiologic al problemei, iar termenul respectiv se referă la ontologie, adică la realitate. Timp îndelungat s-a utilizat un termen inadecvat – *împrumutul*, care, zice DEX-ul, *este ceva dat cuiva sau luat de la cineva sub rezerva restituirii*, dar, odată adaptate și adoptate, aceste cuvinte, în formă nouă îmbrăcate, nu se mai înapoiază. Diferiți lexicologi consemnează această inexactitate, dar lasă lucrurile neschimbate sub aspect terminologic.

Dat fiind că noțiunea necesită să fie definită, vom apela din nou la DEX și vom preciza că împrumutul lingval *este un cuvânt, o construcție lexicală etc. luată din altă limbă* [1].

Procesul dat (al împrumutului lingval) e în plină ascensiune, dar, conform filosofiei, orice urcare ajunge la un apogeu, după care urmează căderea. În felul acesta putem conchide că soarta împrumuturilor este incertă. Numai cele care ajung să fie cunoscute și utilizate activ de mai mulți vorbitori își află locul meritat în fondul activ sau pasiv al sistemului lexical, în timp ce celelalte se limitează doar la o durată scurtă de întrebuințare, trecând la periferia lui, arhaizându-se sau chiar fiind excluse complet din el.

Și în literatura de specialitate, cei mai mulți savanți (Al. Graur, Th. Hristea, L. Deroy) cad de acord și susțin acest destin al împrumuturilor, precizând că împrumutul lexical este un mijloc extern de îmbogățire a vocabularului, ce desemnează un cuvânt sau o construcție lexicală luată din altă limbă.

Chiar dacă conceptul de împrumut este abordat încă din secolul al XIX-lea, când s-a constituit Școala de Lingvistică Istorică, de-a lungul timpului s-au tot purtat discuții controversate în privința utilizării corecte a acestuia.

Lingvistul L. Deroy a efectuat un studiu despre fenomenul împrumutului lingval. Acesta îl definește ca un concept *inexact*, fiindcă nu poți să denumești *împrumut un element pe care „creditorul” nu-l mai cere înapoi, iar „debitorul” n-are nici obligația, nici intenția de a-l întoarce* [2, p. 18]. Cuvântul împrumutat trebuie să se adapteze sistemului limbii în care nimerește. Dacă e necesar și acceptat de vorbitori, conchide savantul francez, el își pierde statutul de străin și la un moment dat faptul de a-l considera împrumut ori nu – e convențional.

Tot cu referire la lucrarea lui L. Deroy, Th. Hristea remarcă utilizarea nu tocmai potrivită a termenului, *întrucât „împrumutul” se face fără știrbirea limbii „donatoare” și fără restituire din partea limbii influențate sau „receptoare”, constituind un aspect fundamental al contactului dintre limbi* [3, p. 40].

În *Limba română contemporană* a lui I. Iordan și V. Robu, făcând trimitere la DLRM, se afirmă: *cuvântul „împrumut” trebuie redefinit ca să poată fi folosit ca termen al metalimbajului, deoarece dacă ne gândim la sensul lui de bază, ne apare cu totul impropriu pentru semnificația lingvistică pe care i-o atribuim. Și dacă prin cineva (explicația din DEX) îi înțelegem pe vorbitorii limbii străine de unde sunt luate cuvintele, nicidecum nu poate fi vorba de rezerva restituirii. „Împrumuturile de cuvinte nu se fac în mod deliberat (ca împrumuturile de lucruri materiale), decât în cazuri cu totul particulare, și ar fi aberant să atribuim unor evenimente lingvistice o condiționare finalistă, pragmatică, atâta timp cât cei care stăpânesc limba de proveniență a împrumuturilor nu sunt conștienți și nu pot observa că cineva le ia ceva din patrimoniul lor lingvistic, deoarece acest patrimoniu nu scade cu nimic, ci își continuă evoluția firească, potrivit normelor lui proprii”. Un cuvânt împrumutat în vocabularul românesc din alte limbi nu „părăsește” sistemul lexical al acestora, ci se adaugă ca o inovație în sistemul nostru lexical* [4, p. 310].

1. Constatam și noi, mai întâi, că însuși termenul – împrumut – nu corespunde pe deplin fenomenului lexical în discuție. În încercarea de a ne alinia în rândul investigatorilor care acceptă dezvoltarea raporturilor între limbi și preluarea de material lexical străin, am dedus și un concept – *străinism*, în loc de împrumut, conducându-ne după următorul raționament.

Pentru limba care, chipurile, împrumută, limba care donează este o limbă străină. Totodată împrumuturile sunt specificate după limbile din care sunt luate. Cele din limbile slave se numesc slavonisme, cele din greacă – grecisme, din franceză – franțuzisme, din engleză – englezisme etc. Repetăm: limbile (slave, greacă, franceză, engleză) în această situație sunt *s t r ă î n e*, împrumuturilor li se zic slavon i s m e, grec i s m e, franțuz i s m e, englez i s m e.

Recurgând și aici la un alt simplu exercițiu de logică, ajungem la următorul rezultat: dacă împrumuturile specificate după limbile propunătoare (care sunt *străine*) se numesc slavonisme, grecisme, franțuzisme, englezisme, de ce n-am accepta și un termen comun, reluând rădăcina cuvântului generalizator pentru limbile donatoare (*străine*) adăugându-i

sufixul de la specificarea împrumuturilor (*ism*e). Și am ajunge la următoarea formulă: *străin* (*e*) + *ism* (*e*) = *străinism* (*e*). Deci, cuvintele luate din alte limbi se numesc **străinisme**.

1.0. Noțiunea nu e nouă. E atestată și în DEX, dar, în opinia noastră, i se limitează potențialul semantic, reducându-l cu o paranteză artificial adăunată (*și neasimilat de limba proprie*). Dacă-i neasimilat, înseamnă că nu mai este, e dispărut. Cum să denumești ceva inexistent? Să admitem, și așa și este, că, de fapt, mult mai multe cuvinte s-au perindat prin limba română, au purtat o oarecare semnificație la un moment dat, dar, neasimilate, nu au lăsat nicio urmă: nici în scris, nici în memorie. Inexistent, de unde îl iei să-l denumești? În scris nu există. Te întorci înapoi, în timp, între oamenii care l-au folosit? Unde-l identifici? Cum și cine poate căuta cuvinte inutile, neasimilate, nerămase nici în fondul pasiv, învechit al limbii. Se știe că un termen concret poartă în limbă sensul prezent al lui, deci al unui cuvânt asimilat. Chiar și cel arhaizat, care azi nu se mai utilizează, atunci, când și-a avut rostul, el a fost asimilat. Cum să-i pui o particulă negativă (*ne*) înainte, să-i inventezi o paranteză și s-o atașezi unei definiții care explică ceva real, existent, demonstrat?

Or, dacă pătrundem în sens, construcția formată cu sufixul *ism* adăugat la rădăcina *străin* (= *străinism*) denotă orice proveniență străină, tot ce vine din afara limbii. Zadarnic vom căuta în substraturile noțiunii date, indiferent de cât de multe paranteze explicative s-ar alătura, aluziile la asimilare sau neasimilare. De ce să umblăm cu jumătățile de măsură (unde ele, de fapt, nu pot fi sesizate) și să nu acceptăm termenul în deplinătatea lui semantică, înlăturând paranteza și lăsându-i valoarea în completa sa dimensiune – să desemneze orice cuvânt de origine străină.

Și, la urma urmei, oricât de mult am apropii un cuvânt străin de sufletul și mintea noastră și l-am adopta (ca pe un fiu), și l-am ocroti, și l-am iubi, de facto el rămâne la rădăcini tot unul străin, e cu neputință să-i schimbi originea. Și apoi, *străinism* arată obârșia și nicidecum nuanța de neasimilare, de venire și de reînstrăinare. De aceea să-i oferim cuvântului posibilitatea să-și trăiască viața din plin fără a-i ridica restricționări nefirești. Și în ultimă instanță și *străinismul* (englezismul, franțuzismul...) să se simtă în largul său în limba română, ca acasă, dar niciodată să nu-și uite totuși statutul.

2. Ne mai rămâne să decidem și asupra modului cum trebuie să fie transcrise străinismele (concret – englezismele, în special – în limba română), fiindcă din punct de vedere ortoepic (al pronunției) situația este destul de clară: străinismele englezești se rostesc întocmai ca și în limba engleză. Confuziile apar la scrierea în română. Așa cum am menționat anterior, există trei căi de preluare a lor, iar adepții unei sau altei modalități de redare grafică a acestora își identifică argumentele de rigoare pentru a-și impune propria opinie. Să le examinăm pe rând.

a. A se scrie la fel cum se pronunță, în conformitate cu regulile ortoepice și ortografice ale limbii române. Argumentul forte al adepților opiniei în cauză constă în aceea că e cea mai simplă și accesibilă cale pentru majoritatea consumatorilor limbii.

Îi înțelegem și-i susținem pe adepții acestei orientări și, parțial sau aproape în întregime, le dăm dreptate. La întrebuintarea grafică nu este nevoie să depună eforturi suplimentare de gândire, căutând în memorie originalul și cântărindu-l cu varianta maternă (în care se judecă) de redare în scris, fără ca deseori să se producă diferite confuzii ortografice. Dar acceptând modalitatea respectivă – cum pronunți, așa și scrii – confuzia este eliminată.

Această soluție este complet acceptabilă în cazul în care ortografia străinismelor englezești coincide cu cea din limba română, mai ales că aproape nu se simte deosebirea dintre străinisme și glosemele autohtone (*corner, holding, item, trend, trainer, star*). Mai dificil este când formele grafice în cele două limbi diferă și apare necesitatea de a consulta legea limbii – dicționarul ortografic. Iată de ce îi susținem, aproape în totalitate, pentru că ei se țin de buchia legii. Iar printre cei care optează pentru această idee se află și savanți de vază, care au elaborat lucrări fundamentale după lungi și intense investigații.

Evidențiem aici mai întâi de toate prima carte a limbii române – Dicționarul ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie, editat la Chișinău în 1990, la un an după proclamarea limbii române drept limbă de stat în Republica Moldova, sub redacția unor specialiști consacrați în materie cum sunt T. Cotelnic, A. Dârul, I. Ețco. În lucrarea menționată, autorii recomandă oficial transcrierea după modelul dat a mai multor străinisme englezești (spicher din *speaker*, lider din *leader*, miting din *meeting*).

Acestea sunt cuvinte care au o oarecare vârstă și o tradiție ortografică veche în limba română, deși sunt prezentate în dicționarul respectiv și unele englezisme recente, paralel cu varianta încetățenită. În acest caz variantele vechi (a se vedea *biznis, businessman, bestseler, flaș*) sunt prezentate prin trimitere (v. = vezi) la formele originare, incluse în dicționar cu statut normativ (*business, businessman, best-seller, flash*).

Se bucură de o frecvență relativ mare, mai ales în presa scrisă actuală, și o serie de englezisme care încă nu au fost atestate în dicționare și sunt folosite arbitrar, fiind ortografiate fie conform principiului fonetic, fie conform principiului etimologic (*spicher-speaker, triller-thriller, sandviș-sandvich, cocteil-cocktail, trening-training*). Tocmai din aceste considerente este necesară o legiferare ortografică în acest sens și investigatorii din domeniu urmează să identifice soluții optime.

b. A se scrie cuvântul străin parțial în română, cu menținerea unor mici particularități grafice englezești (*blugi, shopping, smoching, finiș, clovn, modeling*). Altfel spus, nici în română, nici în engleză, din care considerente calificăm această modalitate de transcriere ca fiind inacceptabilă și chiar reprobabilă și condamabilă.

c. A se admite transliterarea ca soluție generală de prezentare ortografică a englezismelor. Din start subliniem că noi ne declarăm adepți ardenti ai acestui procedeu și înaintăm și câteva probe concludente care ne țin pe aceste poziții.

E una să zici *spicher* și să scrii tot așa, și e cu totul altceva să redai grafic *speaker*, care aieva parcă te introduce în primul parlament al democrației moderne. E una să citești scris într-un reportaj sportiv *penalti* și e cu totul altceva să recepționezi în

altul *penalty*. Unii ar zice: hei, o literă, dar aceasta îți întetește zvâcnirile inimii și parcă simți bucuria de autoîmplinire după realizarea unui veritabil *penalty* sau dezamăgirea în caz de ratare a lui într-un meci decisiv de fotbal.

3. Prin urmare, redarea întocmai a scrierii originare a străinismului englezesc păstrează tiparul britanic sau american, care imprimă izul acelei exprimări ca exponent virtual al unei limbi-model, al unei civilizații spre care tinde societatea noastră post-socialistă. Că se cere un efort logic suplimentar, o cunoaștere mai profundă a limbilor străine, o ortografie mai argumentată și mai multă cărturărie, ceea ce este peste puterea celor mai mulți consumatori de limbă română – asta e o altă problemă. Or, anume spre o astfel de comunitate de limbă se orientează lumea de azi, inclusiv orice personalitate contemporană – spre multilateralitate, să judece, să studieze, să se perfecționeze intelectualmente, ca în final – să se civilizeze, să meargă în pas cu progresul și să ajungă în fruntea popoarelor civilizate.

E dificilă această cale, dar convingerea noastră fermă este că anume în aceasta rezidă principala funcție a străinismelor – cea de înnoire, de renovare a tot: și a limbii, și a gândirii, și a conștiinței, și a mentalității lipsite de snobism, pentru a crea un viitor inteligent, un individ omniscient și omnipotent, într-un spațiu prosper.

Referințe bibliografice

1. DEXI. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Ed. ARC, Ed. Gunivas, 2007.
2. Deroy, Louis. *L'Emprunt linguistique*. Vol. I. Paris: Société d'Édition „Les Belles Lettres”, 1956.
3. Hristea, Theodor. *Împrumutul ca mijloc extern de îmbogățire a vocabularului*. În: *Sinteze de limba română*. București: Ed. Albatros, 1984, p. 39-65.
4. Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir. *Limba română contemporană*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1978.